

CIPRUS: A FÖLDRAJZI TÉR ÉS A NAGYHATALMAK FOGSÁGÁBAN

Könyvismertetés: Kacziba Péter (2023): *A ciprusi konfliktus geostratégiai összetevői*. L'Harmattan – PTE ÁOK ITD, Budapest.

Balogh, Ádám

kutatótanár

Deák Ferenc Gimnázium, Szeged

ORCID 0009-0009-0066-0168

Dol:

10.15170/PSK.2024.05.01.05

Publikálva: 2024.05.26.

Hivatkozás:

Balogh, Ádám (2024): Ciprus: A földrajzi tér és a nagyhatalmak fogságában. *Pólusok*, 5(1), 67-71.

Egyéb információk:

A folyóiratban megjelenő írások a Creative Commons Nevezd meg - Nem Kereskedelmi - No Deratives 4.0 nemzetközi licenc alatt kezeltek.

 CC BY-NC-SA 4.0

Absztrakt

Könyvismertetésem Kacziba Péter, a PTE Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék tudományos munkatársának *A ciprusi konfliktus geostratégiai összetevői* című 2023-ban a L'Harmattan – PTE ÁOK ITD kiadásában megjelent monográfiáját mutatja be. A mű újdonsága szemléletmódjában rejlik, mely a geostratégia elméletébe ágyazva mutatja be a sziget megosztottságának okait és az újraegyesítés nehézségeit.

Kulcsszavak: recenzió, Ciprus, geopolitika, geostratégia

Bevezetés

Ciprus szigete az elmúlt években tapasztalható turisztikai fellendülésnek hála a magyar utazók számára is kiemelt desztinációvá vált. Erre a rendkívül hosszú nyári szezon mellett az egész évben enyhe klímája is alkalmassá teszi a szigetet. Ezen jellemzőire már 18–19. századi utazók is felhívták a figyelmet, akik vagy a Szentföld felé menet érintették, vagy az Oszmán Birodalom területén tett utazásuk részeként jutottak el Afrodité szigete. Orbán Balázs 19. század közepi keleti útja során tett megfigyelése szerint: „Ciprusban igen nagy meleg van. Ennek oka egyfelől, hogy a líbiai forró szeleknek igen ki van téve, s mert északon elnyúló magas hegláncolatai elzárják az éjszakai hűvös szellőket” (Orbán, 1861, p. 95). Ezzel magyarázható a déli partvidék télen is 15–20 Celsius-fok körüli hőmérséklete; míg Fényes Elek az Oszmán Birodalom leírásában is klímáját emelte ki, az akkor még egészségtelen mocsaras területekkel: „paradicsomi lakhely volna, mert itt a telet nem ismerik, ha nem a nyár hősege roppant; e mellett a környéken fekvő mocsáros és sós tavak egészségtelenné teszik a levegőt” (Fényes, 1854, p. 435). A magyar történeti irodalomba a keresztes hadjáratok, Oroszlánszívű Richárd és a Templomos Lovagrend révén jelent meg a sziget, de jellemzően csak érinőlegesen, míg ókori jelentős régészeti lelőhelyeiről (pl. Kourion,

Kition, Paphosz, stb.) sem készült monográfia. Lakosságáról, kultúrájáról és gazdaságáról az Oszmán Birodalom részeként kapott figyelmet, de Nagy-Britanniához kerülésétől, 1878-tól a nagyhatalmi politika is felfigyelt rá, a Szezi-csatorna 1869-es átadását követően megnövekedett stratégiai jelentőségének köszönhetően.

Historográfiál és történelmi előzmények

A magyar historiográfia Gömöri Endre révén kezdett el a brit időszak, majd a függetlenséghez vezető út elemzésével behatóbban foglalkozni (Gömöri, 1973). Az 1974-es események a szigetet a nemzetközi történetírás fókuszába helyezték, az ott zajló etnikai alapú agresszió és a török megszállás révén. Az azóta megjelent magyar szakcikknek főleg a görög–török vallási és etnikai konfliktusokból fakadó konfrontációra, a Görögországhoz csatlakozást kitűző irányzatra: az enóiszra, vagy az 1960-as konzociális alkotmány elemzésére vállalkoztak.¹

A három kontinens találkozásánál fekvő sziget évezredek óta a kultúrák egymásra hatásának fókuszában helyezkedik el, szinte híd szerepet alkotva a közel-keleti és görög civilizáció kiteljesedésében. Ezzel is magyarázható, hogy bár mintegy 3.500 éve görög nyelvű és kultúrájú, a Mediterráneum keleti medencéjében megerősödő birodalmak és népek is kiterjesztették hosszabb-rövidebb időre fennhatóságukat területére. A lakosság a frank és velencei korszak ellenére is megmaradt görög nyelvű ortodox közösségnek, de az oszmánok 1570-es megjelenése török letelepedéshez vezetett. A 19. századig nem is különbözött jelentősen a sziget a többi, görögök lakta terület fejlődésétől, az ott élő ortodoxok a millet-rendszer kiépült struktúrájában rendelkeztek jogokkal, az etnikai/vallási ellentét nem volt jelentősebb, mint bárhol máshol a birodalom területén. Az 1875–78-as Balkán-válság rendezése viszont Nagy-Britanniának juttatta a szigetet, beemelve ezzel a keleti kérdés rendkívül szövevényes és több nagyhatalmat is érintő kérdéskörébe. Innentől kezdve történelme nem csak saját kezében volt, hiszen Görögország, az Oszmán Birodalom (1923-tól Törökország) mellett Anglia, majd Oroszország és az USA is közvetlenül érintett lett a ciprusi kérdésben.

A mű felépítése és újszerűsége

Kacziba Péter érdeme, hogy az eddig döntően a lokális kapcsolatrendszeren és ellentéteken alapuló historiográfiai megközelítést kiszélesítve, a geopolitikai és geostratégiai összefüggések nagyhatalmi érdekhálózatába ágyazva próbálta elemezni a „befagyott konfliktus” okait (Kacziba, 2023, p. 14). A szerző mintegy másfél

¹ Többek között érdemes megemlíteni Kalmár Zoltán két tanulmányát: Kalmár 2012a, Kalmár 2012b, valamint Kacziba Péter eddigi munkásságát: <https://m2.mtmt.hu/api/publication?format=html&labelLang=eng&sort=publishedYear,desc&cond=authors;eq;10031856>.

évtizedes kutatómunkát követően, a közben folyamatosan változó regionális és nagyhatalmi viszonyok hatását is figyelembe véve írta meg hiánypótló, egyben nagyon aktuális monográfiáját. A hagyományos történetírás eredményeit felhasználva, a 21. század új kihívásaira is reflektáló új nemzetközi diplomáciai/stratégiai irányzatokat is beépítve tárta fel a regionális konfliktushoz kapcsolódó, és azt elmélyítő, a Kelet-Mediterráneum medencéjét is érintő világpolitikai folyamatokat.

A könyv felépítése logikus, jól tagolt, figyelembe veszi, hogy esetleg az olvasó nem minden esetben ismeri a legfrissebb geopolitikai megközelítésre épülő irányzatokat, így azokat is áttekintve elemzi a ciprusi kérdést. Ahogy már Kacziba a bevezetőben is megfogalmazta, arra próbál választ keresni, hogy a regionális és nagyhatalmi érdekek milyen mélyen érintik a görög és török ciprióta közösség egymáshoz fűződő viszonyát, és mennyire determinálják a lehetséges kimeneteli folyamatokat. Megközelítése azért rendhagyó a magyar történészek körében, ugyanis véleménye szerint a külső faktorok meghatározóbbak a konfliktus megoldatlansága szempontjából, míg a helyi közösségek inkább a megegyezésben lennének érdekelték. Ennek alátámasztására idézi egy görög ciprióta politikus nyilatkozatát, mely szerint *„ha Ciprus jövőjéről szabadon tárgyalhatnánk, a török cipriótákkal, akkor napokon belül megoldást találnánk a konfliktusra”* (Uo., p. 28).

A bevezetőt követő első nagyobb fejezet a geostratégia fogalmával, valamint értelmezésével teremti meg azt a keretrendszert, amelybe a szerző elhelyezi az elemzést. Előbbit úgy definiálja, mint *„amely egy geopolitikai szereplő földrajzi dimenziókban értelmezhető stratégiai orientációit vizsgálja”* (Uo., p. 33). Ez azt jelenti, hogy a földrajzhoz és geopolitikához fűződő kapcsolat a hangsúlyos, mely a külpolitikai mozgásteret is meghatározza. Így válik érthetővé az olvasó számára az az elméleti keret, amelyen belül a ciprusi kérdés kifejtésre kerül. Nagyon szemléletesen sorolja fel a második nagyobb fejezet a konfliktus geostratégiai összetevőit, négy nagyobb csoportba (fizikai tényezők, természeti erőforrások, emberi tényezők, strukturális tényezők) sorolva, de külön-külön górcső alá véve őket. (A tényezők felsorolása táblázatba foglalva könnyíti meg áttekintésüket, míg a legfontosabbakat ezt követően részletezi is, kiemelve szerepüket a konfliktusban.) A fizikai tényezők kapcsán (elhelyezkedés, földfelszíni adottságok) Kacziba meg is fogalmazta az egyik legfontosabb konklúziót: *„A földrajzi elhelyezkedésből adódó előnyök közös jellemzője, hogy azok pozitívumait nem elsősorban a szigeten élő helyi közösségek, sokkal inkább a szigeten hídfeállást kialakító regionális hatalmak aknázzák ki”* (Uo., p. 54). Ezzel nehezen lehet vitába szállni, főleg akkor, ha egy pillantást vetve a térképre megállapítjuk, hogy Nagy-Britannia ma is a sziget partvonalának kb. 10%-ával, 72 km-rel rendelkezik, katonai bázisokat tartva fenn Cipruson, és ha hozzátesszük, hogy a NATO révén az USA is közvetve jelen van a területen, míg az orosz érdekek már az 1960-as évektől megpróbálták érvényesülni Makariosz érsek törökökkel szembeni „biztonsági politikája” révén. Más megfogalmazásban: Ciprus földrajzi helyzetének áldozata, *„a*

stratégiai adottságok előnyei a szigetre vonzották a külföldi hatalmakat, a külhatalmi befolyás ellen viszont stratégiai gyengeségeik miatt a helyi közösségek önállóan nem voltak képesek sem védekezni, sem megfelelő ellentételezést ajánlani” (Uo., p. 52). Ez a folyamat a britek 19. századi megjelenésével és a Szezei-csatornán át Indiához vezető vízi út stratégiai biztosításával vette kezdetét, majd a hidegháború bipoláris szembenállása és a görög–török konfrontáció időszakával folytatódva jutott el a ma is érzékelhető szakaszába: a földgáz-lelőhelyek 21. századi felfedezése és a közel-keleti háborús konfliktusgócokhoz való közelsége révén. Ez önmagában is alátámasztja Kacziba konklúzióját, hiszen Athén, Ankara, London, Washington, Moszkva egyaránt ma is a szigetország életében részt vevő szereplőnek tekinti magát.

A tengeri felségvíz határa, valamint a kizárólagos gazdasági övezet pontos meghatározása már a természeti erőforrások kérdésköréhez tartató nehézség, mely az újraegyesítés lehetőségét nehezíti meg napjainkban. 2011-ben ugyanis jelentős földgáz lelőhelyet találtak Limasszoltól délre, csakhogy az Észak-ciprusi Török Köztársaság 1983-as kikiáltását követően a török ciprióták és Törökország sem fogadja el a görög ciprióták által saját övezetnek tekintett vizek határát, hasonlóan az Athén és Ankara között az Égeikum régiójában fennálló ellentéthez. Az emberi tényezők vizsgálata szintén komplex kérdéskörre változott 1974-et követően. Az eltérő vallású, nyelvű és etnikumú helyi görög és török közösségek ugyanis az évszázadokon keresztül megvalósuló együttélés hatására, a fennálló különbségek ellenére is *„számos azonos vonással rendelkeznek... kialakultak hasonló szokások, kulturális jellegzetességek.”* (Uo., p. 88). A sziget vegyes lakosságú karaktere (mely az 1960-as évekig állt fenn) még kulturális és politikai irányzattá is erősödött a brit uralommal szemben, mely azonban Athén és Ankara beavatkozásával is szembe akart szállni. A török megszállással és az anatóliai török betelepüléssel azonban újabb demarkációs vonal szelte át a népességet: *„a török ciprióták az Atatürki elvekhez sokkal inkább ragaszkodva jóval szekularizáltabbak Törökországból beköltözött társaiknál, azokat vallási fanatikusoknak bélyegzik, akik viszont hitetlenséggel vádolják a helyieket”* (Uo., p. 91). Miközben a görög ciprióták is megkülönböztetik magukat a szárazföldi görögségtől, és önálló politikát folytatnának, a két ciprióta közösség között is leküzdhetetlen ellentétek jöttek létre 1974 után. Az elmúlt 15 évben egyre többször próbáltak a nagyhatalmak is beleszólni a konfliktusba, saját érdekeik mellett felhasználva az egyik vagy másik közösséget, ami szintén nem a megbékélés irányába hatott.

Összegzés

A munka kiemelendő pozitívuma, hogy az északi, török megszállás alatti terület gazdasági és szociális helyzetét is bemutatja, ahogy az uniós csatlakozás és a COVID-19 pandémia hatásait is elemzi, a szigetet ma is megosztó vonaltól északra és délre is.

Talán a görög és török ciprióta közösségek közötti erőszak folyamatának részletesebb bemutatásának hiánya fogalmazható meg esetlegesen (a recenzens részéről felmerülő teljesen szubjektív), nem jelentős kritikaként, ami viszont a cím, és a kitűzött célok szempontjából lehet, hogy szét is feszítette volna a szerző által kialakított kereteket.

Kacziba a legfontosabb külső és belső faktorokat összegyűjtve és elemezve megalapozottan jutott arra a következtetésre, hogy a lokális ciprióta közösségek közötti ellentét intenzitása az elmúlt 50 évben jelentősen csökkent, a konfliktus további fennállása és megoldatlansága pedig a 21. században túlnyomórészt a regionális- vagy nagyhatalmak saját érdekeik mentén történő beavatkozásának a következménye. A nemzetközi térbe helyezett helyi konfliktus kapcsán érthető meg igazán, hogyan válhatott évtizedekre megmaradó, a megoldás reményével egyelőre nem kecsegtető góccá a ciprusi kérdés.

A felhasznált irodalomjegyzék nagyon alapos kutatómunkáról tanúskodik, mind az elméleti szakirodalom, mind pedig a legújabb nemzetközi kutatási eredmények szintézise szempontjából, az olvasó szakmai alapokon nyugvó tájékoztatást kap a témáról, ami megkönnyíti a témával foglalkozni szándékozók további esetleges kutatásait is.

A könyv minden, a napjaink nagyhatalmi versengésére vagy a Földközi-tenger keleti medencéjének eseményeire figyelmet szentelő érdeklődésére számot tarthat, ahogy a görög vagy török külpolitika céljait és változásait követni szándékozók, vagy a geostratégia tudományát gyakorlati példa alapján jobban megérteni kívánók számára is hasznos és szakmailag is megalapozott olvasmányélményt nyújt.

Irodalomjegyzék

- Fényes, E. (1854). *A Török Birodalom leírása*. Landerer és Heckenast. (Reprint kiadás: Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2012.)
- Gömöri, E. (1973). *Makariosz*. Kossuth Könyvkiadó.
- Kacziba, P (2023). *A ciprusi konfliktus geostratégiai összetevői*. L'Harmattan – PTE ÁOK ITD.
- Kalmár Zoltán (2012a). *Makariosz alkotmányreformja és a ciprusi válság*. Acta Sci Soc 36, 95–102.
- Kalmár Zoltán (2012b). *Ciprus megosztottságának kérdésköre: Makariosz enoszisz-kampánya*. In Végh, Andor (szerk.): *A kisebbségek geopolitikája*. Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszék, 97–103.
- Orbán, B. (1861). *Utazás Keleten*. Kriterion.